

Zahrádkové osady v územních plánech na příkladu Prahy

První zahrádkové osady se u nás začaly objevovat na přelomu 19. a 20. století. Inspirovány zejména „schreberovským“ hnutím se šreberáky, jak se jim někdy také říkalo, postupně rozšířily do měst s převahou německého obyvatelstva v pohraničí a později i do vnitrozemí.

S nimi se ve městě objevil nový typ městské přírody, který otevíral nové možnosti rekreace obyvatel měst včetně dělnictva. Zároveň sílily požadavky na městskou správu, aby umožnila a podpořila jejich zakládání. Město, zejména Praha, však mělo před první světovou válkou, v jejím průběhu, kdy došlo k rozmachu zahrádkářství nejen u nás, ale i v celé Evropě, i po ní jiné priority. O zahrádky se v rámci plánování a správy příliš nezajímalo, ani je nijak zvlášť nepodporovalo. Přesto, nebo možná právě proto, už v roce 1917 vznikl v Praze Svaz českých spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva, který zahrádkářství propagoval a aktivně požadoval městskou podporu například formou pronájmů městských pozemků, když poukazyval na „sociální význam, jenž spočívá v držení rodinných zahrádek,“ a který napomáhá „povznesení hospodářské i mravní úrovně pracujícího lidu“. Pro územní plánování meziválečného období zaměřené na dopravní infrastrukturu, strukturu zástavby a reprezentativní formu hlavního města nově vzniklého Československa byly zahrádky a městská příroda v nich v podstatě neviditelné. Větší rozmach zahrádkářství včetně zakládání nových kolonií nastal tedy až za druhé světové války, kdy se všechny zahrádkářské aktivity a spolky staly součástí akce „Radost ze života“ pečující v duchu národního socialismu o tělesnou a duševní

zdatnost národa. Po válce rozvoj zahrádkářství neustal. Sice narazil na intenzivní bytovou výstavbu, ale zahrádky se dostaly do hledáčku územních plánovačů proto, že mezi důležité cíle územního plánování za socialismu v Praze patřila snaha navyšovat plochy zeleně. Byla vyzdvihována především hygienická, estetická a rekreační funkce zeleně a její význam pro utváření socialistického města. Návrh územního plánu z roku 1948 deklaroval, že „velká péče bude věnována zeleni, která pronikne až do vnitřního města,“ a návrh z roku 1953 pak hlásal, že „socialistické město si nelze představit bez bohaté zeleně“. Existující a nově plánovaná zeleň měla vytvořit ucelenou soustavu prostupující město a zahrádkové osady byly považovány za její součást. A tak územní plány v období 1953–1986 vymezovaly pro zahrádkové osady nové lokality a postupně navyšovaly i celkovou plochu pro ně určenou. Současně ale průběžně docházelo i k rušení velkého množství zahrádkových osad kvůli záborům pozemků pro nově plánovanou výstavbu. Plochy pro nové osady byly umísťovány zpravidla na okraj města do méně pohledově exponovaných lokalit s nižší kvalitou zemědělské půdy, kde měly být součástí obvodového pásu zeleně. I přes deklarovanou podporu zahrádkářství, byly zahrádkové osady předmětem odborné kritiky pro svůj „neutěšený vzhled“ a negativní vliv na celkovou prostupnost území.

Důraz kladený na estetické působení zatížil realizaci nových zahrádkářských osad mnoha požadavky na jejich urbanistické a architektonické řešení (oplocení, zvolený systém vnitřních komunikací, velikost a architektura typových zahradních domků nebo řešení okrasné zeleně v okolí a uvnitř osady). Snaha o unifikaci se odrazila i v odborných publikacích určených přímo pro zahrádkáře, kde byla k nalezení vzorová řešení zahrádek i celých osad. S pádem socialismu se proměnilo územní plánování i přístup ke správě města a městského prostoru. Kritické hlasy však stále rezonovaly a od přípravy územního plánu Prahy v 90. letech zůstávají součástí plánování osad i diskuse o jejich budoucnosti. Již v roce 1991 zaznělo, že „zahrádkářské osady nejsou ve městě příliš vítány... Zájem o tento způsob trávení volného času pravděpodobně poklesne z důvodu zvýšených finančních nákladů. Nakolik je tento předpoklad správný, prověří tržní hospodářství“. V Praze stále platí územní plán připravený v 90. letech. Zahrádky jsou v něm chápány jako „nedílná součást každodenní rekreace“, ale v porovnání s plánem z roku 1986 jsou zachovány na ploše o 20 % menší. Zatímco v okrajových částech města jsou stabilizovány, případně doplněny o nové lokality, v centrální části města jsou zahrádkové osady naopak rušeny a nahrazovány buď výstavbou, nebo s ní související zelení. O zahrádky se tak pod tlakem politiky územního rozvoje, jejímž výrazem je právě územní plánování, vede dlouhodobý boj, ačkoli se v poslední době zdá, že se situace uklidnila. Jak se zahrádkami naloží město vzhledem k nově připravovanému tzv. Metropolitnímu plánu, který klade zásadní důraz na zahušťování zástavby a ekonomickou rovinu správy městského prostoru, je otázkou. Na odpověď si však i s ohledem na problémy s přípravou plánu spojené budeme muset ještě nějakou dobu počkat.

1 Typový altán v jedné pražské osadě založené v 80. letech 20. století. Foto: P. Gibas
2 Obálka publikace Zahrádkářství v tisku a plánech, kde je možné najít více informací o historii zahrádkářství ve vztahu k územnímu plánování (volně ke stažení na: <https://zahradky.soc.cas.cz>)

Petr Gibas

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
 petr.gibas@soc.cas.cz
<https://zahradky.soc.cas.cz>; <https://kutilstvi.soc.cas.cz>